

Predgovor

Rječnici do nas dolaze kao lijepo zapakirani pokloni. U doba tiskanih rječnika to su često bile velike knjige u kožnatom uvezu koje su morale dobro izgledati i na policama. To je bila jedna od njihovih najvažnijih funkcija, ponekad zapravo i važnija od njihova sadržaja. Rječnik je sam po sebi bio toliko kulturno važan da se njegovu ulogu nije previše preispitivalo. Uglavnom su stizali iz uglednih institucija, upakirani kao riznica kulturnoga ili jezičnoga prostora, kao društveno iznimno važne knjige, svojevrsne lingvističke biblije. Argument u njihovu korist imao je i ima praktički istu moć; naime, oni su apsolutni autoritet kada se prosuđuje o riječima u jeziku, njihovu postojanju, značenju, gramatičkim svojstvima, načinima na koje se njima koristimo...

Metaleksikografija, a kasnije i istraživanja temeljena na kritičkim pristupima, počela su otkrivati i druge dimenzije rječnika. Oni su knjige „koje se moraju čitati između redaka, gdje se sukobi, skrivena neslaganja, klišeji i predrasude sakupljaju u obiteljskom albumu određene kulture i u tim se tekstovima mogu razabrati bolje nego igdje drugdje”,¹ a također i knjige u kojima se razotkriva album leksikografskih kolektiva sa svojim sukobima i nesuglasicama, klišejima i predrasudama

---

¹ Henri Meschonnic, 1991: *Des mots et des mondes: dictionnaires, encyclopédies, grammaires, nomenclatures*. Paris: Hatier. 16.

koje autori, utkani u povijesne, društvene i kulturne kontekste, unose u leksikografski rad.

Knjiga *Kritička leksikografija* nastavlja priču monografije *Nije rečnik za seljaka* objavljene u Biblioteci XX. vek 2017. godine: proširuje se kako raznolikošću pristupa tako i promatranjem različitih jezičnih i kulturnih sredina. Kao urednik, pozvao sam kolegice i kolege iz različitih sredina bivše zajedničke države da sudjeluju i predstave kritička leksikografska istraživanja iz različitih perspektiva. Drago mi je da su se odazvali raznovrsnim raspravama, a posebno mi je drago da je riječ o autoricama i autorima iz različitih akademskih sredina, različitih generacija, od doktorandica do iskusnijih istraživača i istraživačica. Kao što knjiga donosi pluralnost pristupa, ona sadrži i pluralnost različitih jezičnih standarda, kako bismo se u budućnosti još bolje međusobno razumjeli.

Knjiga počinje mojim poglavljem *Riječi i moć: kritička lingvistika i kritička leksikografija* u kojemu se pristupe korištene u monografiji smješta u okvir poststrukturalističke lingvistike, posebice u okvir pristupa proizašlih iz kritičke lingvistike. U poglavlju se prikazuju polazišta kritičke lingvistike i njezin razvoj u različitim smjerovima koji se danas shvaćaju i kao kritička lingvistika u širem smislu. U taj se kontekst uključuje i kritička leksikografija čije je središte interesa među ostalim, kao i kod drugih kritičkih pristupa, pitanje društvene moći, često najznačajniji faktor u for-

miranju različitih vrsta diskursa, pa tako i rječničkoga. Zbog toga je ključno promatrati i razumjeti leksikografski rad unutar ideologije koja proizlazi iz različitih diskursa na kojima se temelji rječnik, diskursa koji predstavljaju rječničku građu. To je osnova novoga diskursa koji stvaraju leksikografi, rječničkoga diskursa, kojim upravljaju različite ideološke pozicije.

Drugo poglavlje, *Rečnik kao odraz društvenih vrednosnih sistema s primerima iz rečnika srpskog jezika*, autorice Dejana Mirković Birtašić, u prvome je dijelu zapravo nastavak rasprave o kritičkoj leksikografiji iz uvodnoga poglavlja, te se zajedno čitaju kao zaokružena cjelina. Rječnici srpskoga jezika promatraju se kao kombinacija vrijednosnih sustava srpskoga društva i vrijednosnog sustava leksikografa, te se raspravlja o mogućnostima i ograničenjima unutar okvira objektivnosti i pristranosti rječničkoga diskursa. Poglavlje završava diskusijom o društveno angažiranoj leksikografskoj praksi, mogućnostima rječničkoga diskursa kao katalizatora društvenih promjena, što je suprotno tradicionalnim pristupima koji se temelje na ideji o rječničkome diskursu koji samo bilježi postojeće jezične prakse.

Marina Katnić–Bakaršić u poglavlju *Prilog kritičkoj leksikografiji u Bosni i Hercegovini: predstavljanje roda u rječnicima* predstavlja kritičke osvrte na postojeće rječnike sa različitih aspekata, posebno s aspekta predstavljanja roda i rodnihi odnosa u njima. Iako

kritička leksikografija u Bosni i Hercegovini nije zaživjela na način na koji je živa, primjerice, kritička analiza diskursa, postoje radovi i priručnici koji kritiziraju postojeće rodne reprezentacije u rječnicima i predlažu kakva bi se leksikografska praksa trebala usvojiti da se ukine stereotipizacija i senzibilno predstavi Druge: žene, LGBTIQ+ populaciju i nebinarne osobe.

Četvrto i peto poglavlje govore o slovenskome jeziku te se bave rječničkom obradom *kvir*-leksika s jedne i jezičnom praksom izvan rodne binarnosti s druge strane. U poglavlju *Kvir u rječnicima slovenskoga jezika* Boris Kern predstavlja leksik s područja seksualne orijentacije i rodnih identiteta koji je u slovenskome jeziku doživio brojne promjene, posebice u posljednja dva desetljeća. Pojavili su se novi izrazi, kako zbog pojave novih denotata tako i zbog zamjene manje prikladnih ili neprikladnih leksema. U poglavlju je prikazana dinamika tih promjena u korpusima slovenskoga jezika, kao i promjene zabilježene u aktualnim rječnicima slovenskoga jezika. Branislava Vičar u poglavlju *Pozicioniranje nebinarnosti unutar binarnoga sustava: primjer slovenskoga jezika*, u suautorstvu s Borisom Kernom, prikazuje inicijative za rodno inkluzivnu upotrebu slovenskoga jezika prisutne u posljednja tri desetljeća. One su počele prvenstveno zagovaranjem paralelne upotrebe riječi odnosno oblika za ženski i muški gramatički rod, a kasnije i korištenjem rodno neutralnih izraza s ciljem postizanja transinkluzivne

strategije. Posebna se pažnja posvećuje traženju mogućih rječničkih rješenja koja uključuju jezične prakse izvan rodnoa binarizma. Naime, to je još uvijek snažno ukorijenjeno u rječničkoj strukturi (nastajućih) suvremenih rječnika slovenskoga jezika, slično kao i shvaćanje muškoga roda kao tzv. neutralnoga u rječničkim definicijama.

Daria Lazić u poglavlju *Dobne skupine u hrvatskoj suvremenoj leksikografiji* prikazuje dob, jednu od društvenih kategorija čija se percepcija, iako je ona kontinuirana, temelji na podjeli životnoga vijeka na diskretne kategorije. Budući da se na starenje i starost u načelu gleda kao na nešto negativno, tu stereotipizaciju održavaju različite diskursne prakse. U jeziku postoje razni izrazi za dobne skupine koji se mogu razlikovati u konotacijama i prikladnosti u određenoj situaciji. Poglavlje predstavlja stereotipne predodžbe o dobnim skupinama koje mogu biti leksikalizirane u leksičkim jedinicama ili proizlaziti iz tipičnoga konteksta njihove uporabe, i većinom se odnose na starije osobe. Diskursna stereotipizacija predstavlja leksikografski izazov koji se pokušava razriješiti dodavanjem pragmatičkih informacija na različitim razinama leksikografskoga opisa.

Posljednje poglavlje *Šta je rječnik (crnogorskog jezika) bez korpusa?* moglo bi biti i polazište monografije jer govori o temeljnoj jezičnoj infrastrukturi suvremenoga leksikografskog rada. O tome promišljam u suau-

torstvu s Petrom Božovićem u vezi s posebnim poklonom Crnogorske akademije nauka i umjetnosti povodom jubileja obnove neovisnosti Crne Gore, prvim sveskom *Rječnika crnogorskog narodnog i književnog jezika*. Bio je to jedan od onih poklona koji, iako lijepo zamotan, odmah odbacujemo jer ne znamo točno što bismo s njima. Predstavljajući postojeće lingvističke resurse za crnogorski jezik, koji se temelje na suvremenoj korpusnolingvističkoj metodologiji, raspravljamo o nizu ključnih odluka u pogledu pripreme rječnika na koje bi se trebala fokusirati leksikografska rješenja.

Iako se čini da su kritički pristupi na južnoslavenskome prostoru, posebice kada je riječ o nacionalnim filologijama, prilično periferni, monografija pokazuje da je u različitim južnoslavenskim sredinama područje kritičke leksikografije živo istraživačko polje. Vesele činjenica da mlađa generacija ulazi u ovo područje kompetentno, hrabro i angažirano, što je garancija za dinamičan razvoj područja u budućnosti.

Predgovor knjizi nastao je upravo u vrijeme kada smo primili tužnu vijest da je preminuo profesor Ranko Bugarski, lingvist i veliki humanist koji je snažno obilježio više desetljeća lingvističke misli i imao značajan utjecaj na više generacija lingvista i lingvistica, ne samo u sredini u kojoj je živio i radio, nego i znatno šire. Zato ovu knjigu posvećujemo uspomeni na dragoga kolegu.

Orehek, 15. 8. 2024.

V. G.